

Євген Харитонов

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри цивільного права
Національного університету
“Одеська юридична академія”
(м. Одеса, Україна)
zharuton@gmail.com

DOI: 10.33498/opus-2019-03-177

Олена Харитонова

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри права інтелектуальної власності
та корпоративного права
Національного університету
“Одеська юридична академія”
(м. Одеса, Україна)
lh2512@gmail.com

УДК 340.116-027.19:(340:316.732)

ЛАБІЛЬНІСТЬ ПРАВОВИХ СИСТЕМ ЯК ЧИННИК ПРАВОВОЇ АКУЛЬТУРАЦІЇ*

АНОТАЦІЯ. Проблеми впливу одних правових систем на інші, їхньої взаємодії здавна привертала увагу правознавців. Однак досі низка питань залишається без відповіді. Розбіжності існують навіть стосовно розуміння суті самого процесу, визначення об'єкта впливу, що зумовлює доцільність продовження досліджень у цій галузі.

Метою статті є з'ясування сфери, механізму, суб'єкта (об'єкта) взаємодії правових систем, форм, чинників (умов) останньої.

За допомогою використання цивілізаційного методу дослідження юридичних феноменів, аналізу їх під культурологічним кутом зору обґрунтовується теза, що, оскільки правова система є елементом культури, при стійких контактах цивілізацій відбувається також взаємодія правових систем, котру доцільно іменувати “правова акультурація”. При цьому “правова акультурація” розуміється як позитивні наслідки контактів правових систем. Правова акультурація може відображати взаємний або односторонній вплив правових систем. У першому випадку йдеться про “взаємодію правових систем”. У другому – про пристосування (адаптацію) однієї системи до іншої. Якщо акультурація має місце стосовно правових систем цивіліза-

* Стаття є продовженням досліджень авторів, попередні результати яких частково були опубліковані в книзі: *Приватне право як концепт: пошук парадигми* (Фенікс 2014).

© Євген Харитонов, Олена Харитонова, 2019

Євген Харитонов, Олена Харитонова

цій, що відійшли в минуле, то йдеться про рецепцію права; якщо має місце запозичення із правових систем, котрі співіснують у часі, то залежно від виду акультурації може йтися про “правову адаптацію” або про “взаємодію” (“взаємовплив”) правових систем. Правова акультурація може відбуватися у таких формах: вивчення правової системи-донатора; засвоєння її концепту, ідей, конструктів, засад, методології, термінології тощо; запозичення елементів одних правових систем в інші (“юридичні трансплантації”); запозичення методології правотворчості; запозичення методології вирішення спорів щодо права; пряме застосування норм права з правової системи-донатора тощо.

Характер взаємодії правових систем та вид її наслідків залежить від лабільності правових систем, під якою маємо на увазі їхню здатність бути об’єктом (учасниками) трансформаційних процесів, що відбуваються завдяки впливу одних систем на інші, їхньої взаємодії тощо. При цьому домінуючим є положення: якщо правовий менталітет є критерієм розділення правових систем, то так само він (врахування його національних, етнічних тощо особливостей) може бути інструментом правової акультурації. За допомогою використання цього прийому забезпечується врахування аксіологічних елементів концептів “право” і “правова система”, що дає змогу не лише коригувати праворозуміння, а й встановити можливості визначення перспектив правової акультурації та впливу на її ефективність.

Ключові слова: правові системи; правова акультурація; рецепція права; правові трансплантації; лабільність правових систем; менталітет.

Проблеми впливу одних правових систем на інші, їхньої взаємодії (гармонізації, адаптації тощо) здавна привертала увагу правознавців (М. Дювернуа, П. Кошакер Т. Момзен, С. Муромцев та ін.), надто в умовах сучасних інтеграційних процесів (В. Батлер, Х. Бехруз, А. Ватсон, С. Гринько, Р. Губань, К. Жебровська, О. Кресін, Д. Лук’янов, А. Луць, О. Підопригора, Ю. Оборотов, М. Сачин, Є. Харитонов, О. Харитонова та ін.). Однак досі низка питань залишається без відповіді. Як приклад можна згадати, що навіть стосовно того, як позначати процеси, пов’язані з запозиченнями одними правовими системами з інших, вплив одних систем на інші, їх взаємодію тощо, єдиної думки не існує. Загалом у цьому немає нічого дивного, оскільки бачення правових явищ може бути неоднаковим у різних дослідників відповідно до їх методологічних уподобань. Водночас, обговорюючи проблему, хочеться бути впевненим, що йдеться про одні й ті самі речі.

До того ж варто зауважити, що розбіжності існують навіть стосовно розуміння самого процесу, який розглядається: з одного боку, йдеться про “взаємодію правових систем”, а з другого – предметом дослідження є “рецепція права”, “реставрація права”, “правові трансплантації”, “адаптація права”, “адаптація законодавства”¹ тощо. Тобто як об’єкт

www.pravoua.com.ua

¹ E Kharytonov and O Kharytonova, ‘Reception of law and law adaptation as forms of interaction of legal systems’ (2015) 12.1 Young Scientist 151-4.

впливу при “взаємодії правових систем” і як її результат виокремлюється зазвичай лише право.

Метою дослідження є з'ясування сфери, механізму, суб'єкта (об'єкта) взаємодії правових систем, форм, чинників (умов) останньої.

Передусім маємо визначитися стосовно розуміння терміно-поняття “правова система” та його змісту.

Поміж елементів правової системи називають: 1) право як сукупність створених державою норм, що перебуває під її охороною; 2) законодавство як форма вираження цих норм (нормативні акти); 3) правові інституції, що здійснюють правову політику держави; 4) судова та інша юридична практика; 5) механізм правового регулювання; 6) правореалізаційний процес (включаючи акти застосування і тлумачення); 7) права, свободи й обов'язки громадян (право в суб'єктивному значенні); 8) система функціонуючих у суспільстві правовідносин; 9) законність і правопорядок; 10) правова ідеологія (правосвідомість, юридичні доктрини, теорії, правова культура тощо); 11) суб'єкти права (індивідуальні й колективні); 12) системні зв'язки, які забезпечують єдність, цілісність та стабільність системи; 13) інші правові явища (юридична відповідальність, правосуб'єктність, правовий статус, законні інтереси тощо), які утворюють “інфраструктуру правової системи”².

Поряд із цими елементами до правової системи входять споріднені з нею явища: норми і принципи міжнародного права, соціальні норми, санкціоновані державою³.

При цьому має бути врахована також та обставина, що правова система – це не лише феномен, що містить у собі основні конструктивні елементи правового регулювання, а й частина соціальної системи, яка взаємодіє з економічною, політичною, моральною та іншими складовими останньої. Суть цієї взаємодії полягає у тому, що, з одного боку, суспільні відносини в сферах політики, економіки, науки, культури, освіти тощо є об'єктом регулювання та охорони правової системи, а з другого – й сама правова система формується, розвивається і функціонує під впливом цих відносин. Крім того, правова система взаємопов'язана з системою моралі, оскільки право має моральне обґрунтування, що знаходить своє вираження у свідомості людей, яка, відображуючи їхнє ставлення до права, стає правосвідомістю⁴.

² М Цвік та О Петришин (ред), *Правова система України: історія, стан та перспективи: методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України* (Право 2008).

³ В Погорілко та А Малишко, ‘Правова система – система права – система законодавства суверенної України’ (1993) 9-10 *Право України* 10-7.

⁴ Н Оніщенко, *Правові системи: проблеми теорії* (Ін-т держави і права ім В М Корецького НАН України 2002) 14.

Отже, національна правова система існує не як окремо взятий феномен, ізольований від інших явищ суспільного життя, а є елементом системи більш високого рівня – соціальної системи, як необхідного організуючого елемента співжиття людства, на значенні якого наголошується не лише в колективістських, а й у індивідуалістських соціально-правових доктринах.

З урахуванням сказаного національна правова система може бути визначена як зумовлена об'єктивними закономірностями (зокрема, культурними, історичними та географічними особливостями) розвитку певного об'єднання людей (громади, суспільства, держави, етносу) цілісна сукупність взаємопов'язаних норм, правових інституцій та юридичних явищ (зокрема, таких як правова ідеологія, правосвідомість, правові погляди, правова культура), що постійно відтворюються та використовуються людьми у процесі співжиття у межах локальної цивілізації.

Таким чином, категорія “правова система” є ширшою ніж поняття “право”, охоплюючи і нормативну частину останнього, і низку суміжних та базових категорій.

У зв'язку з цим варто зауважити, що у розумінні права як елемента правової системи у вітчизняній юриспруденції, на нашу думку, і зараз переважає “нормативний” підхід, при якому право розуміється як сукупність загальнообов'язкових норм.

Водночас пошук чинників взаємодії правових систем як феноменів, що не лише містять у собі основні конструктивні елементи правового регулювання, а й є частиною соціальної системи, спонукає до виходу за межі позитивістського (звуженого) розуміння права і розгляду його як елемента цивілізації (культури). А вирішення цих завдань можливе за допомогою визначення права як концепту, шляхом розгляду його не тільки під “позитивістським”, а й культурологічним кутом зору, і характеристики як елемента цивілізації (культури)⁵.

Однак використання цивілізаційного підходу потребує з'ясування того, що мається на увазі під “цивілізацією” (культурою). Визначаючи співвідношення терміно-понять “цивілізація” та “культура”, слід мати на увазі відмінності у їх використанні різними націями Заходу. Так, на думку Н. Еліаса, для англійців і французів слово “цивілізація” виражає гордість з приводу значущості своєї нації для прогресу західного світу й усього людства. Німецькою “цивілізація” позначає щось дуже корисне, але, усе ж таки, що має цінність нібито другорядну, а саме те, що охоплює тільки зовнішній бік життя, торкається поверхневих шарів існування людини. Для самоінтерпретації, для вираження власної сутності і гордості за

⁵ Є Харитонов та О Харитонова, *Приватне право як концепт: пошук парадигми* (Фенікс 2014) 97-101.

свої досягнення німці використовують слово “культура”. “Цивілізація” означає процес або, у кожному разі, результат процесу. Німецьке поняття “культура” у його сучасному вживанні має іншу спрямованість: воно вказує на наявні результати людської діяльності, на твори мистецтва, книги, релігійні або філософські системи, у яких відображається самотність народу, котрий їх створив. Поняття “культура” обмежує. Поняття “цивілізація” певною мірою знімає національні відмінності; воно підкреслює спільне, загальне для усіх людей, або те, що має стати таким, на думку того, хто вживає це поняття. Німецьке поняття культури, навпаки, підкреслює національні відмінності, своєрідність груп⁶.

З огляду на таке розуміння співвідношення категорій “цивілізація” та “культура”, можливості (залежно від завдань дослідження, а отже, і кута зору) їхнього як ототожнення, так і розмежування, будемо далі послуговуватися розумінням терміно-поняття “цивілізація” як окресленого хронологічними межами позначення етапу в історії людства, котрий характеризується певним рівнем потреб, здібностей, знань, навичок та інтересів людини, способом виробництва, духовним і політичним устроєм суспільства.

Беручи до уваги доцільність розрізнення локальних цивілізацій, зазначимо, що пошуки критеріїв їхнього розмежування також є предметом дискусій⁷.

На нашу думку, критерієм цивілізації, як і основою самоідентифікації кожної спільноти людей, може слугувати ментальність, котра є ‘тим способом світосприйняття і світорозуміння, який відрізняє один етнос від другого, одну цивілізацію від іншої, культуру однієї спільноти від культури іншої спільноти і т. д.’⁸. Саме вона визначає особисту та колективну систему цінностей, а та, зі свого боку, становить основу формування (трансформацій) менталітету суспільства та його членів. У підсумку, система домінуючих цінностей і є підґрунтям його цивілізаційної самоідентифікації (що знаходить відображення у звичаях, традиціях, релігії чи інших світоглядних ученнях) та цивілізаційній ідентифікації його сусідами.

У такому контексті логічним виглядає припущення про вирішальне значення системи цінностей, котре ґрунтується на розумінні цивілізації як особливої форми мислення, що виокремлює у суспільстві живе,

⁶ Э Норберт, *О процессе цивилизации. Социогенетические и психогенетические исследования*, т. 1: *Изменения в поведении высшего слоя мирян в странах Запада* (Университетская книга 2001) 59, 61.

⁷ С Хантингтон, *Столкновение цивилизаций* (АСТ 2006); Ю Мелков, *Проблема единства и множественности культур в условиях глобализации: научно-практичная конференция “Людство на межі тисячоліть: діалог цивілізацій”* (Нац акад управління 2003) 79; Р Губань, ‘Міжнародно-правові аспекти розвитку діалогу між цивілізаціями’ (дис канд юрид наук, Ін-т держави і права ім В М Корецького 2009).

⁸ М Попович (ред), *Проблеми теорії ментальності* (Наукова думка 2006).

органічне начало й виражає соціально-духовні складові суспільства. Цивілізація характеризується самодостатністю і домінуванням внутрішньої матеріальної та духовної детермінації над зовнішньою. Особливу роль у визначенні цивілізації відіграють відокремленість й атрибути цивілізаційної цілісності. При цьому загальнолюдські цінності, що виникають при діалозі культур, не підміняють собою цивілізаційних цінностей, а існують поряд із ними. Натомість цивілізаційні цінності є чинниками цілісності цивілізації. Домінуючою парадигмою теперішньої епохи визначають співвідношення глобальної та локальної цивілізацій, а гострота проблеми, на думку деяких науковців, зумовлюється експансією принципу універсалізму, виходом його на глобальний рівень. Відтак виникає страх перед зіткненням у подальшому культур і цивілізацій⁹.

Але тут маємо зробити вибір, про який згадував Р. Осборн, зазначаючи, що коли ми розглядаємо цивілізацію у суто ідейному сенсі, ніщо не заважає приписувати їй усі можливі чесноти, залишивши суперникам усі можливі вади. Однак коли ми говоримо про захист нашої цивілізації, ми маємо на увазі не так теперішній спосіб життя, як ті цінності, котрі ми із вдячністю успадкували від попередніх поколінь. Цивілізації – не просто скарбничка позитивних ідей, це сукупність створених ними історичних ефектів. Прагнення дійсно зрозуміти цивілізацію примушує нас спитати себе, чи не мають славетні й ганебні моменти історії, що є неодмінними супутниками одне одного, необхідного взаємозв'язку. Так чи інакше, пошук сенсу цивілізації має початися з розмотування клубка історії¹⁰.

Зазначена обставина враховується і при використанні нами концепту “цивілізація”. Відповідно, під таким кутом зору досліджується й поняття права як елемента культури (складника цивілізації).

Варто згадати, що у культурологічних працях при дещо спрощеному підході, зумовленому, очевидно, тим, що концепт права не був у них предметом спеціального дослідження, його місце у структурі культури нерідко визначалося лише у загальних рисах¹¹. Хоча при цьому часом підкреслювався зв'язок права з релігією та моральністю¹², однак, імовірно за все, йшлося не про структуру культури і місце у ній права, а про співвідношення та взаємодію окремих її компонентів.

Визначаючи місце права у структурі цивілізації, останню іноді розглядають як зрізану піраміду, що має п'ять “поверхів”: 1) людина (сім'я); 2) технологічний спосіб виробництва; 3) екологічний спосіб виробництва; 4) соціально-політичний устрій; 5) суспільна свідомість (духов-

⁹ И Абросимова, ‘Методологическая роль понятия цивилизации в социально-философском исследовании’ (дисс канд философ наук, 2000).

¹⁰ Р Осборн, *Цивилизация, новая история Западного мира* (АСТ; Астрель 2010) 8.

¹¹ В Дюрант, *Цезар и Христос* (КРОН-ПРЕСС 1995) 430-47.

¹² Е Штаерман и другие, *Культура Древнего Рима, т 1* (Наука 1982) 11-2.

ний світ). При цьому праву вони відводять місце на четвертому “поверсі” між іншими елементами соціально-політичного устрою¹³.

Але такий підхід спрощено зображує роль права та його значення у системі цінностей людства, зводячи його фактично до права позитивного. Тому більше приваблює позиція С. Алексеева, котрий звертає увагу на те, що необхідність забезпечення існування та функціонування суспільства як складної динамічної системи є лише одним із напрямів нормативного регулювання, яке здійснюється правом. Тут проявляються, зокрема, його соціально-політичні властивості. Якщо оцінювати право як явище цивілізації загалом, то слід враховувати, що воно покликане бути носієм вищих принципів, засадничих цінностей цивілізації, має реалізувати історичне призначення суспільства, пов’язане зі ствердженням у ньому сили та потенції розуму, високих гуманітарних засад. Отже, слід визнати, що суть феномена права як явища, котре відображає вимоги цивілізації, не обмежується лише тим, що право нормативно об’єктивує та реалізує ці вимоги, а й воно є чинником індивідуального самовираження особи, творчості, їх акумуляції, самозростання¹⁴.

Таким чином, право не тільки, і навіть не стільки, належить до елементів соціально-політичного устрою, але, перш за все, є (має бути) складовою духовного світу людини та її світогляду, виступає результатом ментальності та елементом суспільної свідомості.

Доречно згадати позицію щодо сутності права О. Штаерман, яка, характеризуючи культуру Стародавнього Риму, звертала увагу на те, що право спочатку було нерозривно пов’язане з релігією і лише потім почало відокремлюватись, аж поки не перетворилося в один із факторів політико-філософських спекуляцій. Внаслідок цього право було для римлян структуроутворюючим елементом як світового, так і громадянського порядку. Закон богів впорядковував космос; право, рівне для усіх громадян, робило місто мініатюрним віддзеркаленням космосу¹⁵.

Вважаємо, що згадана позиція не втратила своєї актуальності і зараз. І хоча від тих часів, про які йдеться у наведеному висловлюванні, минуло понад два тисячоліття, алгоритми права нині залишаються подібними: право виникає “у переплетінні” з релігією; потім воно набирає усе більшої соціально-політичної ваги, а тому вимагає філософського та юридичного осмислення; і нарешті, стає ще й елементом суспільної та індивідуальної свідомості, стверджуючись вже не просто як наукова категорія чи поняття, а як концепт.

¹³ Ю Яковец, *История цивилизаций* (ВлаДар 1995) 60-9.

¹⁴ С Алексеев, *Право: азбука – теория – философия: опыт комплексного исследования* (Статут 1999) 200, 219, 221, 224.

¹⁵ Е Голубцов (ред), *Культура Древнего Рима* (Наука 1985).

Можна погодитися з думкою, що юридичний світогляд, правова теорія (доктрина), ідеологія мають спиратися на духовно-культурну правосвідомість. У цьому випадку право не є сукупністю юридичних норм, виданих державою, або якимось абстрактним, моральним началом. У межах духовно-культурологічної концепції право виступає не лише у вигляді юридичного явища (система нормативно-правових узагальнень, регулятор суспільних відносин, один із засобів державного примусу, нормативна основа правової системи тощо), а й як феномен правової свідомості, духу, менталітету, як елемент культури суспільства, частина духовного простору суспільства, прояв способу етнонаціонального життя.

Також змінюється розуміння сутності правосвідомості. Вона, будучи органічною частиною духовної реальності, має самостійний духовний і культурний статус серед засад соціального та правового життя. Вона є творчим і відносно самостійним феноменом юридичної сфери суспільства. Без правової свідомості існування останньої є неможливим.

Тому переосмислення позитивістського сприйняття правосвідомості з позиції її більш широкого розуміння припускає активне використання у праві таких понять, як юридичний дух, правова духовність, юридичне споглядання, правова рефлексія, правове відчуття, сенс правосвідомості, ейдос правосвідомості, правовий менталітет, абстрактна правосвідомість, юридична підсвідомість¹⁶.

Під таким кутом зору право може бути охарактеризоване як іманентно властивий цивілізації феномен, що одночасно виступає як елемент соціально-політичного устрою та елемент суспільної свідомості, є складовою духовного світу людини та її світогляду, відображаючи уявлення окремих індивідів та суспільства загалом про статус людини, правду й кривду, справедливість, добро і зло, порушення та поновлення прав, злочин та покарання, гуманізм і жорстокість тощо¹⁷.

Оскільки правова система є елементом культури, при стійких контактах цивілізацій (культур) відбувається також взаємодія правових систем, котру, враховуючи сферу, де це відбувається, доцільно іменувати “правова акультурація”.

Слід зазначити, що стосовно визначення останньої існують різні точки зору. Так, правова акультурація характеризується як процес запозичення однією правовою системою в іншій певних правових положень (норм, правових інститутів, принципів тощо), котрі забезпечують її розвиток¹⁸. Пропонується також визначення правової (юридичної) акуль-

¹⁶ Р. Байниязов, ‘Правосознание и правовой менталитет в России’ (дисс д-ра юрид наук, 2006).

¹⁷ Харитонов та Харитонова (н 5) 10-20.

¹⁸ К. Жебровська, ‘Правові цінності у взаємодії правових систем’ (автореф дис канд юрид наук, Національний університет “Одеська юридична академія” 2017).

турації як відносно самостійного процесу тривалої взаємодії правових систем, що припускає використання (залежно від культурно-історичних умов) різних за природою і силою впливу методів, необхідним результатом якого є зміна первісної правової культури (або окремих її елементів) одного або обох, суспільств, які контактують¹⁹.

Іноді правову акультурацію визначають як процес взаємного впливу правових систем, виокремлюючи при цьому “правове запозичення” як різновид правової акультурації, що припускає передачу і збереження юридичних елементів без жодних змін. Універсальним варіантом акультурації іноді вважають рецепцію, яка має місце при добровільному, а не нав’язаному силою сприйнятті чужої правової культури. Її родовою ознакою є односторонній характер запозичення, яке відбувається винятково з ініціативи реципієнта. Пропонується розрізнити два типи рецепції: 1) рецепування по горизонталі – сприйняття правових інститутів у межах одночасно існуючих правових систем; 2) запозичення по вертикалі, при зміні суспільно-економічної формації, що припускає широке сприйняття різноманітних юридичних явищ²⁰.

Слід зазначити, що прихильники цієї позиції допускають змішування понять. Оскільки рецепція є сприйняттям наступними правовими системами елементів таких систем, що відійшли в минуле, рецепування “по горизонталі” неможливе за визначенням²¹. Натомість може йтися про, скажімо, запозичення однієї правової системи в іншій.

Оцінюючи перспективи використання категорії акультурації для формування теорії взаємодії (впливу) правових систем, можна припустити, що найбільш придатним для цього є розуміння правової акультурації як універсального поняття, що характеризує його як щеплення однієї правової системи до іншої²². Деякі автори, визначаючи правову акультурацію як будь-яке перенесення юридичних форм в інше правове середовище, розрізняють такі форми останньої, як юридична експансія (що проводиться насильно) і рецепція (добровільне сприйняття елементів іншої правової системи). При цьому юридична експансія пов’язується з правовими трансплантаціями²³. У зв’язку з цим варто зазначити, що

¹⁹ Е Абрамов, ‘Правовая акультурація (на прикладі Іспанії в період Римської республіки)’ (автореф дис канд юрид наук, 2005).

²⁰ С Софронова, ‘Правовое наследие и акультурация в условиях правового прогресса общества’ (автореф дис канд юрид наук, 2000).

²¹ Є Харитонов та О Харитонова, ‘Дослідження рецепції римського права як парадигма історичної компаративістики’ в Кресін О та Ситар І (ред), *Історія порівняльного правознавства як сфера наукових досліджень: Збірник наукових праць* (Ліга-прес 2015) 171-88.

²² Ж Карбоньє, *Юридическая социология* (Прогресс 1986) 199.

²³ Е Тверякова, ‘Юридическая экспансия: теоретико-историческое исследование’ (дисс канд юрид наук, 2002).

поняття “правові (юридичні) трансплантації”²⁴, яке зазвичай використовується для позначення будь-яких запозичень з інших правових систем (хоча іноді вживається у значенні “один із видів рецепції”²⁵). Тобто вони виглядають категорією, на нашу думку, іноді фактично тотожною поняттю “правова акультурація”, а іноді рівнозначною поняттю “рецепція”²⁶.

Таким чином, можна дійти висновку, що наразі у теорії взаємодії правових систем відсутнє розрізнення таких категорій, як “правова акультурація”, “рецепція”, “правові (юридичні) трансплантації”, “запозичення” тощо, що зумовлює необхідність упорядкування концептів, які використовуються у цій сфері²⁷.

Ми пропонуємо таке бачення цих явищ:

1. Найбільш широким (універсальним) є терміно-поняття “правова акультурація”, яким можуть позначатися будь-які наслідки контактів правових систем, що мають значення для їхнього розвитку. Водночасправова акультурація може відображати взаємний або односторонній вплив правових систем. У першому випадку йдеться про “взаємодію правових систем”. У другому – про пристосування (адаптацію) однієї системи до іншої (і відповідно – вплив другої на першу).

2. Якщо акультурація має місце стосовно правових систем цивілізацій, що відійшли в минуле, то йдеться про рецепцію права (відродження правових ідей, засад, рішень тощо на новому витку цивілізаційного розвитку); якщо ж має місце запозичення із правових систем, котрі співіснують у часі (запозичення “по горизонталі”), то залежно від виду акультурації може йтися або про “правову адаптацію”, або про “взаємодію”, або ж про “взаємовплив” правових систем.

3. Правова акультурація може відбуватися у різних формах: вивчення (дослідження) правової системи-донатора; засвоєння її концепту, ідей, конструктів, засад, методології, термінології тощо; запозичення елементів одних правових систем в інші (“юридичні трансплантації”); запозичення методології правотворчості; запозичення методології вирішення спорів щодо права; пряме застосування норм права з правової системи-донатора тощо²⁸.

²⁴ A Watson, *Legal Transplants: An Approach to Comparative Law* (Scottish Academic Press 1974) 106; A Watson, *Evolution of Western Private Law (Expanded Edition)* (Johns Hopkins University Press 2000).

²⁵ Watson (1974) (n 24) 106.

²⁶ A Watson, ‘Legal transplants and European private law’ (2000) 4.4 Electronic Journal of Comparative Law <<http://www.ejcl.org/ejcl/44/44-2.html>> (accessed: 01.02.2019).

²⁷ E Kharytonov and O Kharytonova, ‘From Comprehension of Reception of Roman Law to a General Theory of the Interaction of Legal Systems: Raising the Issue’ in *The Interaction of Legal Systems: Post-Soviet Approaches* (Wildy, Simmonds and Hill, Publishers 2015) 108-133.

²⁸ Є Харитонов та О Харитонова, ‘Від осмислення рецепції римського права – до формування загальної теорії взаємодії правових систем’ (2014) 1 Право України 274-97.

При характеристиці правової акультурації слушно зверталася увага на те, що вона опосередковує наступність у нормативно-правовій сфері за умов відповідності запозичених правових положень історичним, культурним і правовим традиціям, що супроводжує становлення та розвиток правової системи. Правові новації, викликані правовою акультурацією, можуть сприйматися, ігноруватися або не сприйматися відповідною правовою системою. У цьому контексті правові цінності як продукт культурного, історичного, політичного, правового розвитку суспільства, можуть бути каталізатором правового розвитку чи, навпаки, гальмувати цей процес²⁹.

Але, констатуючи слушність наведеної позиції, водночас маємо зауважити, що поза увагою авторки значною мірою залишилися чинники такої ситуації, оскільки посилення на самі лише правові цінності тут недостатньо.

На нашу думку, результатом міжцивілізаційних контактів з погляду взаємодії правових систем може бути два види наслідків: 1) відсутність впливу (інтересу, змін тощо); 2) реальними (позитивними) наслідками контактів правових систем є правова акультурація (взаємний або односторонній вплив правових систем). Більш типовим є другий випадок, перебіг якого образно змалював В. Батлер:

Правові системи з ідеями, запозиченими з інших правових систем, реагують на соціальні процеси, відмовляються від непридатних змін, приєднуються до планів гармонізації та уніфікації, повертаються до традиційних моральних норм і цінностей³⁰.

Зі свого боку вид наслідків, що настають при взаємодії правових систем, залежить від лабільності останніх, під якою ми маємо на увазі їх здатність бути об'єктом (учасниками) трансформаційних процесів, що відбуваються завдяки впливу одних систем на інші, їхньої взаємодії тощо.

Оскільки категорія “лабільність правових систем” у відомих нам дослідженнях не траплялася, маємо коротко пояснити наше бачення цього концепту.

У науковому обігу термін “лабільність” вживається синонімічно рухливості (в нормі), нестійкості (при патології) і мінливості (як характеристики динаміки стану й процесів). Для оцінки широти використання цього терміна пропонуються такі приклади його вживання, як згадки

²⁹ Жебровська (н 18).

³⁰ В Тацій та інші, *Загальнотеоретична та історична юриспруденція. Правова Доктрина України* (Право 2013) 458.

про лабільність настрою температури тіла, психіки і фізіології. Важливою у контексті нашої розвідки є згадка про те, що цей термін може бути застосований до всіх процесів, що мають у своїх показниках швидкість, сталість, ритм, амплітуду й інші динамічні характеристики³¹.

Хоча термін “лабільність” застосовується для характеристики емоційних, психічних, інтелектуальних стану і процесів, традиційно найчастіше він використовується у сфері фізіології. У зв'язку з цим можна очікувати заперечень проти застосування його у юриспруденції, культурології, історії, соціології тощо. Усвідомлюючи зазначені ризики, відразу запропонуємо наші контраргументи. Для цього навіть немає необхідності вдаватися до “органічних” теорій суспільства та соціальних систем. Натомість згадаємо про досить поширену практику застосування природничої термінології, конструктів і концептів при дослідженнях соціальних процесів, зокрема, у галузі права. Варто зауважити, що позначення “правові (юридичні) трансплантації” досить давно уведено в науковий обіг відомим компаративістом А. Ватсоном³². Цей термін зазвичай використовується ним для позначення будь-яких запозичень з інших правових систем, але іноді вживається у значенні ‘один із видів рецепції’³³. Крім того, деякі автори, визначаючи правову акультурацію як перенесення юридичних форм в інше правове середовище, розрізняють юридичну експансію, котра проводиться насильно, і рецепцію, котру характеризують як добровільне сприйняття елементів іншої правової системи. При цьому юридична експансія пов'язується ними з правовими трансплантаціями³⁴. Таким чином, терміно-поняття “правові трансплантації”, як зазначалося вище, розуміється і як різновид категорії “правова акультурація”, і як тотожне поняттю “рецепція”.

Отже, хоча позначення “трансплантація” традиційно має природничо-технічне забарвлення (щоб пересвідчитися у цьому, достатньо зазирнути у будь-яку пошукову систему), це не перешкоджає достатньо широкому його вживанню у юриспруденції, зокрема, у компаративістських наукових розвідках, де таке слововживання дає змогу більш повно охарактеризувати форми взаємодії правових систем. На нашу думку, аналогічна мотивація цілком придатна й для обґрунтування спроб віднайти універсальне позначення стану правової системи, котра зазнає впливу інших правових систем або сама впливає на інші правові системи³⁵.

³¹ Лабільність – інтелектуальна, емоційна, психічна <<http://wlife.pp.ua/labilnist-intelektualna-emocijna-psixichna.html>> (дата звернення: 01.02.2019).

³² Watson (1974) (n 24) 106; Watson (2000) (n 24).

³³ Watson (1974) (n 24) 106.

³⁴ Тверякова (n 23).

³⁵ Є Харитонов та О Харитонова, ‘Рецепції римського права та інші феномени лабільності правових систем’ в Харитонов Є (ред), *Римське приватне право: здобутки європейські та глобальні: матеріали міжнародного колоквиуму* (Фенікс 2018) 4-8.

Повертаючись до характеристики терміно-поняття “лабільність правових систем” як синоніма характеристики їхньої здатності до динаміки стану і процесів (рухливості, здатності сприймати досягнення інших правових систем, зазнавати відповідних змін унаслідок впливу інших систем і впливати на них), вважаємо за необхідне наголосити, що воно є корелятом зазначених вище феноменів “менталітет” і “ментальність”.

У філософії ментальність розуміється як спосіб мислення, спільна духовна налаштованість і спосіб поведінки людини, групи, котрі більшою частиною пов’язані з певними ціннісними акцентами у ставленні до дійсності. Тією мірою, якою кожен індивід у групі характеризується однаковим менталітетом, можна говорити про соціальний менталітет³⁶.

Феномен менталітету розглядається як чинник впливу на розвиток соціуму і, певною мірою, на соціально-історичний процес, а специфіку такого впливу вбачають у тому, що менталітет як соціально-політичний та етнокультурний феномен пов’язаний з економікою, політикою і культурою. Натомість ментальність оцінюється як явище, що має властиві їй характеристики у вигляді джерел (думки, погляди тощо), властивостей і функцій, котрі визначають походження, стан, фактори впливу, а також міру й ступінь оцінки соціальних процесів³⁷.

Менталітет можна розглядати і як такий, що властивий спільноті, а тому поширюється на тих, хто до неї належить, але так само і як такий, що складає суму якостей індивідів, що входять до спільноти³⁸. Нам другий підхід здається більш виправданим, оскільки логічно припустити, що сукупність особистостей утворює спільноту, а не навпаки, отже, сукупність індивідуальних свідомостей та підсвідомостей (ментальностей) може утворити колективний менталітет (хоча останній перебуває з ними у реординаційному зв’язку).

Маємо враховувати, що коли менталітет слугує основою формування і критерієм розрізнення цивілізацій, то правовий менталітет є підґрунтям розуміння концепту права, а відтак і критерієм розділення правових систем. Це зумовлено тим, що на тлі правової системи правовий менталітет виступає як основоположна матриця, яка визначає правовий “колот” національної правової дійсності³⁹.

Але якщо правовий менталітет є критерієм розділення правових систем, то так само він (точніше, врахування його національних, етнічних

³⁶ Г Шишкофф (ред), *Філософський словарь* (Республіка 2003).

³⁷ И Супаров, ‘Социальные динамика, структура и модели менталитета: концептуальное обоснование’ (дисс канд философ наук, 2007).

³⁸ О Стражний, *Український Менталітет. Ілюзії – міфи – реальність* (Дух і літера 2017) 5; Г Смітюх та В Стрілецький, ‘Український менталітет’ <<http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Publ/SacralUkraine/Mentality.html>> (дата звернення: 01.02.2019).

³⁹ В Павловська-Кравчук, ‘Поняття та сутність правового менталітету: методологія дослідження’ [2010] 4(63) Вісник Академії правових наук України 257-65.

тощо особливостей) має бути інструментом їхньої взаємодії (правової акультурації). Таке посилення методологічного характеру забезпечує врахування аксіологічних елементів концептів “право” та “правова система”, що дає змогу не лише коригувати праворозуміння (навіть у межах позитивістського підходу), а й встановити можливість визначення перспектив правової акультурації та впливу на її ефективність.

Вплив ментальності на лабільність правових систем зумовлений тим, що вона є підґрунтям правоментальності й у такій ролі виступає чинником, що сприяє або перешкоджає правовій акультурації.

Цікаво тут порівняти взаємодію правових систем із баченням процесів, які відбувається в економічній сфері. Н. Можайкіна, аналізуючи економічну ментальність, досить переконливо доводить, що остання може бути не тільки фактором економічного прогресу, а й істотним гальмом на шляху розвитку країни, як це відбувається у нас. На її думку, суттєвий відбиток на розвиток нашої цивілізації наклало прийняття християнства у його православному різновиді, що культивувало традиціоналізм економічної культури: людина не схильна заробити більше, вона просто хоче жити так, як звикла. Використовуючи тезу М. Вебера, згідно з якою за ускладнення традиціоналісти не змінюють устрій життя, а скорочують потреби⁴⁰, та результати сучасних досліджень, вона звертає увагу на те, що всередині християнства чітко простежується певна ієрархія: якщо протестантизм найбільш сприятливий для розвитку капіталістичних відносин, то католицизм зменшує їх крайності, а православ'я перешкоджає капіталізму. Конфуціанська економічна культура як світогляд, що підкоряє особистість інтересам колективу (держави, громади, клану, сім'ї), стала поки що єдиною реальною альтернативою господарській культурі “західного” капіталізму⁴¹.

Висновки. Якщо екстраполювати викладені висновки на сферу взаємодії правових систем, то можна дійти невтішного висновку щодо вкрай низької лабільності вітчизняної правової системи.

Проте, на нашу думку, така екстраполяція була б невиправданою, оскільки в наведених розмірковуваннях не враховуються усі можливі в суспільстві взаємодії систем та їхній характер. Зокрема, не будемо перебільшувати значення економічної влади, від чого застерігав К. Поппер⁴², а наголосимо на значенні влади державної і політичної системи. Як слушно наголошувалося дослідниками категорії “національна ментальність”, важливе значення має та обставина, що вплив державних інсти-

⁴⁰ М Вебер, *Протестантская этика и дух капитализма. Избранные произведения* (Прогресс 1990) 81-8.

⁴¹ Н Можайкіна, ‘Вплив глобалізації на формування трудової ментальності в Україні’ (2018) 22 *Економіка та управління підприємствами* 466.

⁴² К Поппер, *Відкрите суспільство та його вороги, т 2* (Основи 1994) 139-42.

туцій на національно-політичний менталітет має обопільний характер, тобто як менталітет впливає на національну політичну систему, так і остання впливає на менталітет. Роль політичної системи у формуванні менталітету того чи іншого народу дуже велика, адже залежно від її типу представник нації включається у певні соціальні відносини, що відбивається на його свідомості⁴³.

Таким чином, лабільність правової системи не є зашкарублим поняттям, а піддається інституційному впливу відповідно до викликів часу й мети, яку ставить перед собою суспільство. Звісно, зміни лабільності не можуть бути швидким процесом, але аналіз його перебігу є предметом вже інших досліджень.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Watson A, *Legal Transplants: An Approach to Comparative Law* (Scottish Academic Press 1974) (in English).
2. Watson A, *Evolution of Western Private Law (Expanded Edition)* (Johns Hopkins University Press 2000) (in English).
3. Alekseev S, *Pravo: azbuka – teoriya – filosofija: opyt kompleksnogo issledovaniya [Law: ABC – Theory – Philosophy: a Comprehensive Research Experience]* (Statut 1999) (in Russian).
4. Diurant V, *Tsezar y Khrystos [Caesar and Christ]* (KRON–PRESS 1995) (in Russian).
5. Iakovets Yu, *Ystoryia Tsyvylyzatsyi [History of Civilization]* (VlaDar 1995) (in Russian).
6. Karbone Zh, *Yurydycheskaia sotsyolohyia [Sociology of Law]* (Prohress 1986) (in Russian).
7. Khantynhton S, *Stolknovenye tsyvylyzatsyi [A Clash of Civilizations]* (AST 2006) (in Russian).
8. Norbert Je, *O processe civilizacii. Sociogeneticheskie i psihogeneticheskie issledovaniya [On the Process of Civilization. Sociogenetic and Psychogenetic Studies], t 1: Izmeneniya v povedenii vysshego sloja mirjan v stranah Zapada [Changes in the Behavior of Laity's Upper Layer in the West]* (Universitetskaja kniga 2001) (in Russian).
9. Kharytonov Ye ta Kharytonova O, *Pryvatne pravo yak kontsept: poshuk paradyhmy [Private Law as a Concept: Searching for a Paradigm]* (Feniks 2014) (in Ukrainian).
10. Onishchenko N, *Pravovi systemy: problemy teorii [Legal Systems: Issues of Theory]* (In-terzhavy i prava im V M Koretskoho NAN Ukrainy 2002) (in Ukrainian).
11. Osborn R, *Tsyvylyzatsyia, novaia ystoryia zapadnoho myra [Civilization, the New History of the Western World]* (AST; Astrel 2010) (in Russian).
12. Popper K, *Vidkryte suspilstvo ta yoho vorohy [Open Society and Its Enemies], t 2* (Osnovy 1994) (in Ukrainian).
13. Shtaerman i drugie, *Kultura Drevneho Ryma [The Culture of Ancient Rome], t 1* (Nauka 1982) (in Russian).

⁴³ І Поліщук, 'Поняття "національна ментальність"' [2017] 2(33) Вісник національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого" 111.

14. Strazhnyi O, *Ukrainskyi mentalitet – iliuzii – mify – realnist [Ukrainian Mentality. illusions – myths – reality]* (Dug i Litera 2017) (in Ukrainian).
15. Veber M, *Protestantskaja jetika i duh kapitalizma. Izbrannye proizvedenija [Protestant Ethics and the Spirit of Capitalism. Selected Works]* (Progress 1990) (in Russian).

Edited books

16. Holubtsova E (red), *Kultura Drevneho Ryma [The Culture of Ancient Rome]* (Nauka 1985) (in Russian).
17. Kharytonov Ye ta Kharytonova O, 'Doslidzhennia retseptsii rymського права yak paradyhma istorychnoi komparatyvistyky' ['Research of the Reception of Roman Law as a Paradigm of Historical Comparative Studies'] v Kresin O ta Sytar I (red), *Istoriia porivnialnoho pravoznavstva yak sfera naukovykh doslidzhen [History of Comparative Jurisprudence as a Field of Scientific Research: Collected Scientific Papers]* (Liha-pres 2015) (in Ukrainian).
18. – –, 'From Comprehension of Reception of Roman Law to a General Theory of the Interaction of Legal Systems: Raising the Issue' in *The Interaction of Legal Systems: Post-Soviet Approaches* (Wildy, Simmonds and Hill, Publishers 2015) 108-133 (in English).
19. – –, 'Retseptsii rymського права ta inshi fenomeni labilnosti pravovykh system' ['Receptions of Roman Law and Other Phenomena of Lability of Legal Systems'] v Khartanov Ye (red), *Rymske pryvatne pravo: zbutky yevropeiski ta hlobalni: materialy mizhnarodnoho kolokviumu [Roman Private Law: European and Global Achievements: Materials of the International Colloquium]* (Feniks 2018) (in Ukrainian).
20. Melkov Yu, 'Problema edynstva y mnozhestvennosti kultur v uslovyakh hlobalyzatsyy' [On the Unity and Plurality of Cultures in the Context of Globalization] v naukovopraktychna konferentsiia "Liudstvo na mezhi tysiacholit: dialoh tsyvilizatsii" [Scientific and Practical Conference "Humanity at the Turn of Millenniums: Dialogue of Civilizations"] (Nats akad upravlinnia 2003) (in Ukrainian).
21. Popovych M (red), *Problemy teorii mentalnosti [Issues of the Mentality Theory]* (Naukova Dumka 2006) (in Ukrainian).
22. Shyshkoff H (red), *Fylosofskyi slovar [Philosophical Dictionary]* (Respublyka 2003) (in Russian).
23. Tatsii V ta inshi, *Zahalnoteoretychna ta istorychna yurysprudentsiia. Pravova doktryna Ukrainy [General Theoretical and Historical Jurisprudence. Legal Doctrine of Ukraine]* (Pravo 2013) (in Ukrainian).
24. Tsvik M ta Petryshyn O (red), *Pravova systema Ukrainy: istoriia, stan ta perspektyvy: Metodolohichni ta istoriko-teoretychni problemy formuvannia i rozvytku pravovoi systemy Ukrainy [Legal System of Ukraine: History, State and Prospects: Methodological, Historical and Theoretical Issues of Establishment and Development of the Legal System of Ukraine]* (Pravo 2008) (in Ukrainian).

Journal articles

25. Kharytonov E and Kharytonova O, 'Reception of law and law adaptation as forms of interaction of legal systems' (2015) 12.1 Young Scientist 151-4 (in English).
26. Kharytonov Ye ta Kharytonova O, 'Vid osmyslennia retseptsii rymського права – do formuvannia zahalnoi teorii vzaiemodii pravovykh system' ['From the Comprehension of the Reception of Roman Law – to the Formulation of the General Theory of Legal Systems' Interaction'] (2014) 1 Pravo Ukrainy 274-97 (in Ukrainian).

27. Mozhaikina N, 'Vplyv hlobalizatsii na formuvannia trudovoi mentalnosti v Ukraini' ['The Impact of Globalization on the Establishment of Labor Mentality in Ukraine'] (2018) 22 Ekonomika ta Upravlinnia Pidpriemstvamy 466 (in Ukrainian).
28. Pavlovska-Kravchuk V, 'Poniattia ta sutnist pravovoho mentalitetu: metodolohiia doslidzhennia' ['The Concept and Essence of Legal Mentality: Research Methodology'] [2010] 4(63) Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy 257-65 (in Ukrainian).
29. Pohorilko V ta Malysheko A, 'Pravova systema – systema prava – systema zakonodavstva suverennoi Ukrainy' ['Legal System – System of Law – System of Legislation of Sovereign Ukraine'] (1993) 9-10 Pravo Ukrainy 10-7 (in Ukrainian).
30. Polishchuk I, 'Poniattia "natsionalna mentalnist"' ['The Concept of 'National Mentality'] [2017] 2(33) Visnyk Natsionalnoho Universytetu "Iurydychna Akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho" 111 (in Ukrainian).

Thesis

31. Abramov A, 'Pravovaia akkulturatsiia (na prymere Yspanyy v peryod Rymskoi Respublyky)' ['Legal Acculturation (on the Example of Spain in the Times of the Roman Republic)'] (avtoref dys kand yuryd nauk, 2005) (in Russian).
32. Sofronova S, 'Pravovoe nasledye y akkulturatsiia v usloviakh pravovoho prohressa obshchestva' ['Legal Heritage and Acculturation under Conditions of Legal Progress of Society'] (avtoref dys kand yuryd nauk, 2000) (in Russian).
33. Zhebrowska K, 'Pravovi tsinnosti u vzaiemodii pravovykh system' ['Legal Values in the Interaction of Legal Systems'] (avtoref dys kand yuryd nauk, Natsionalnyi Universytet "Odeska Yurydychna Akademiia" 2017) (in Ukrainian).

Dissertations

34. Abrosymova Y, 'Metodolohycheskaia rol poniatiia tsyvylyzatsyy v sotsyalno-fylosofskom yssledovanii' ['Methodological Role of the Concept of Civilization in a Social and Philosophical Research'] (dys kand fylosof nauk, 2000) (in Russian).
35. Bainyazov R, 'Pravosoznanye y pravovoi mentalitet v Rossyy' ['Legal Consciousness and Legal Mentality in Russia'] (dys d-ra yuryd nauk, 2006) (in Russian).
36. Huban R, 'Mizhnarodno-pravovi aspekty rozvytku dialohu mizh tsyvilizatsiiami' ['Aspects of International Law in the Development of Dialogues between Civilizations'] (dys kand yuryd nauk, In-t derzhavy i prava im V M Koretskoho 2009) (in Ukrainian).
37. Suparov I, 'Social'nye dinamika, struktura i modeli mentaliteta: konceptual'noe obosnovanie' ['Social Dynamics, Structure and Models of Mentality: Conceptual Justification'] (dys kand filosof nauk, 2007) (in Russian).
38. Tverjakova E, 'Juridicheskaja jeksplansija: teoretiko-istoricheskoe issledovanie' ['Legal Expansion: Theoretical and Historical Research'] (dys kand jurid nauk, 2002) (in Russian).

Websites

39. Watson A, 'Legal transplants and european private law' <<http://www.ejcl.org/44/art44-2.html?iframe=true&width=100%&height=100%>> (accessed: 01.02.2019) (in English).
40. 'Labilnist – Intelktualna, Emotsiina, Psykhichna' <<http://wlife.pp.ua/labilnist-intelktualna-emocijna-psykhichna.html>> (accessed: 01.02.2019) (in Ukrainian).
41. Smitiukh H ta Striletskyi V, 'Ukrainskyi Mentalitet' ['Ukrainian Mentality'] <<http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Publ/SacralUkraine/Mentality.html>> (accessed: 01.02.2019) (in Ukrainian).

Evgen Kharytonov
Olena Kharytonova

LABILITY OF LEGAL SYSTEMS AS A FACTOR OF LEGAL ACCULTURATION*

ABSTRACT. Issues associated with the influence of legal systems on each other and their interaction have been in the focus of legal scholars' attention for a long time. However, there are still no answers to certain issues. Discrepancies arise even about understanding of the essence of the process and defining the object of influence, thus giving rise to the need to continue research in this area.

The purpose of the article is to explore the scope, mechanism, subject (object) of the interaction, as well as the forms and factors (conditions) of the latter.

Using the civilization method for researching legal phenomena and analyzing them from the cultural perspective, the authors argue that since a legal system is a part of culture, in the course of steady contacts of civilizations there is also an interaction of legal systems which should be reasonably called "legal acculturation". At the same time, "legal acculturation" is understood as positive consequences of contacts between legal systems. Legal acculturation may reflect a mutual or unilateral influence of legal systems. In the first instance, we are talking about the "interaction of legal systems". In the second one – about adaptation (accommodation) of one system to another one. When acculturation occurs with regard to legal systems of civilizations which remained in the past, it is a case of reception of law; if there is a borrowing from legal systems which coexist in time, depending on the type of acculturation it can be a case of "legal adaptation" or "interaction" ("mutual influence") of legal systems. Legal acculturation can take place in the following forms: study of the legal system-donor; assimilation of its concept, ideas, constructs, foundations, methodology, terminology, etc; borrowing of elements of some legal systems into other ones ("legal transplantations"); borrowing of the lawmaking methodology; borrowing of the methodology for resolving disputes relating to law; direct application of the rules of law from the legal system-donor etc.

The nature of legal systems' interaction and the type of its consequences depends on the lability of legal systems, by which we mean their ability to be the object (participants) of transformation processes occurring due to the influence of some systems on other ones, their interaction etc. In such a case the following provision should be regarded as dominant: if legal mentality is the criterion for separation of legal systems, in the same manner it (with due regard for its national, ethnic and other characteristics) can be a tool of legal acculturation. The use of this technique allows taking into account the axiological elements of the concepts of "law" and "legal system", thus making it possible not only to correct the understanding of law, but also to ensure the possibility of determining the prospects of legal acculturation and the impact on its efficiency.

KEYWORDS: legal systems; legal acculturation; reception of law; legal transplantations; lability of legal systems; mentality.

* The article continues authors' research, the preliminary results of which were partially published in the authors' book: *Private law as a concept: looking for paradigm* (Feniks 2014).